

Національна академія наук України
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського. Львівське відділення
Національна спілка краєзнавців України
Рівненська обласна організація
Наукове товариство ім. Шевченка
Рівненський осередок

ДЕРМАНЬ І МІЗОЧ
В ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРІ ВОЛИНИ

Випуск 3

Рівне – 2023

УДК 94:008](477.81/.82)"15/19"(093.2)(06)

Д 36

Редакційна колегія:

Андрій Жив'юк (головний редактор),
Андрій Фелонюк (відповідальний редактор),
Володимир Александрович, Михайло Глушко,
Руслана Давидюк, Ірина Захарчук, Мирон Капраль,
Ярослав Онищук, Володимир Собчук, Ігор Тесленко

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України (протокол № 3 від 15 червня 2023 р.)

*Книгу видано за фінансової підтримки
ПрАТ «Дікергофф Цемент Україна» (генеральний директор Сергій Дудзяний)
«Волинь-цемент» філія ПрАТ «Дікергофф Цемент Україна»
(директор Ігор Давидюк)*

Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині / НАН України. Ін-
Д36 ститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушев-
ського. Львівське відділення; НСКУ. Рівненська обласна організа-
ція; НТШ. Рівненський осередок; редкол.: А. Жив'юк (голов. ред.),
А. Фелонюк (відп. ред.), В. Александрович та ін. – Рівне, 2023. –
Вип. 3. – 368 с., іл.

ISBN 978-966-02-9057-0 (загальний)

ISBN 978-617-14-0105-1 (Вип. 3)

У збірнику друкуються статті та джерельні матеріали за підсумками наукової конференції «Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині» (25 вересня 2021 р.). Досліджуються малознані сторінки історії Дерманя, Мізоча й околиць упродовж XV–XX ст. Йдеться про купчу князя Юрія Заславського, укладену Семеном Олізаровичем на с. Білашів 1496 р.; біографічні відомості про точивецького боярина Григорія Сестрена; примірник грецько-церковнослов'янської граматики «Αδελφότης» з автографом намісника Дерманського монастиря Ісаї (Радевича); «сретичну» літературу в бібліотеці цієї обителі 1791 р.; Мізоцьку гміну під час військово-політичного протистояння на радянсько-польському прикордонні; персональний склад та діяльність Мізоцьких районних відділень НКВС / НКДБ у 1940–1941 рр.; переселених українців Східної Словаччини в Мізоцькому районі 1940-х рр. Висвітлено трагічну долю археолога Григорія Самчука та подвійне життя зв'язкової командира УПА Василя Кука Раїси Трофімчук, опубліковано роздуми Андрія Содомори про Бориса Тена і спогади вчителя з Буші Антона Федорчука.

Для науковців, викладачів, усіх, хто цікавиться локальною історією.

УДК 94:008](477.81/.82)"15/19"(093.2)(06)

ISBN 978-966-02-9057-0 (загальний)

ISBN 978-617-14-0105-1 (Вип. 3)

© Автори, 2023

Андрій ФЕЛОНЮК

**«ЛИСТ ПРОДАЖНИЙ» КНЯЗЯ ЮРІЯ
ЗАСЛАВСЬКОГО ПАНОВІ СЕМЕНУ
ОЛІЗАРОВИЧУ НА СЕЛО БІЛАШІВ 1496 РОКУ**

24 грудня 1511 р. князь Януш Михайлович Сангушко зі своєю дружиною Настасією Семенівною Олізарівною підтвердив Дерманському Святотроїцькому монастирю запис своїм тестем Семеном Олізаровичем мастку Білашів¹. Цей документ вважається найдавнішим писемним свідченням про землеволодіння обителі. Він добре відомий і часто згадуваний дослідниками цього чернечого осередку². Однак жоден науковець безпосередньо

¹ Документ уперше з'явився друком у другому томі видання «Źródła do dziejów polskich» (Wilno, 1844. Т. 2. S. 423–424) під помилковим 1512 р., вдруге – у збірнику «Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею» (СПб., 1848. Т. 2. С. 109–110), за копією з оригіналу. Втретє його надруковано, також за копією, у «Памятниках, изданных Временною Комиссиею для разбора древних актов...» (Киев, 1859. Т. 4. С. 31–33). Учетверте він побачив світ в «Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie» (Lwów, 1890. Т. 3. S. 91–92), відтворений з копіарію привілеїв Острозьких 1544 р. «Munimenta ducum in Ostrog». Урешті це джерело видав Орест Фотинський за польськомовною копією XVIII ст. конфірмації королеви Бони 1555 р., наданої у Варшаві на прохання київського воеводи Григорія Ходкевича (Фотинский О. Материалы для истории Дерманского монастыря. *Волинский историко-археологический сборник*. Житомир, 1900. Кн. 2. С. 247–250).

² Першим про нього згадав настоятель Дерманського монастиря єпископ Єрофій (Лобачевський) у своєму нарисі історії цієї обителі ([Иерофей (Лобачевский), еп.]. Дерманский монастырь. *Волинские губернские ведомости*. Житомир, 1847. № 22. С. 76; Его же. Историческая записка о Дерманском монастыре. *Волинские епархиальные ведомости. Часть неофициальная*. Кременец, 1873. 16 апреля. № 8. С. 287). Див. також: Рафальский [Л.]. Село

не пов'язував той акт із купчою, даною князем Юрієм Заславським панові Семену Олізаровичу на село Білашів 26 червня 1496 р. в Бересті. «Лист продажний»³ уперше опубліковано 1887 р. на основі урядової копії з копіарію 1544 р. «Munimenta ducum in Ostrog» («Книги Бони»), що відклався в архіві Сангушків у Славуті⁴. Повторне видання документа, але вже з оригіналу, не згадуючи про першу публікацію, здійснив київський історик Андрій Блануца⁵. Він правильно датував документ 1496 роком, як це ще до нього зробили й Зигмунт Люба-Радзими́нський і Броніслав Горчак⁶. Проте, йдучи слідом за авторами «Історії міст і сіл Української РСР. Ровенська область», А. Блануца помилково стверджував, що купча стосується Білашева біля Острога⁷. Таку хибну ідентифікацію поселення подали

Дермань. *Волинские губернские ведомости. Часть неофициальная*. Житомир, 1867. № 1. С. 4.

³ Під такою назвою купча фігурує в переліку майнових актів князів Острозьких, переданих королем Сигізмундом I князеві Василю-Костянтину Острозькому в 1541 р. (Собчук В. Найдавніші реєстри документів архіву князів Острозьких. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2012. Т. 264: Праці Історично-філософської секції. С. 390).

⁴ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka. Lwów, 1887. Т. 1: 1366–1506. S. 62–63, 161. Тепер копіарій зберігається у Кракові: Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków, Gorczak (1902), nr 6.

⁵ Блануца А. До історії земельних володінь князів Заславських на Рівненщині (кінець XV ст.). *Український історичний збірник*. Київ, 2010. Вип. 13. С. 158–160. Тут місцем появи документа замість Берестя помилково вказаний якийсь «Берег».

⁶ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków... Т. 1. S. 161. Першим дослідником, який датував цей лист, однак неправильно – 1466 роком, був кустош архіву Сангушків у Славуті Леон Божаволя-Романовський. У 1871 р. він зрегестував усі документи «Книги Бони» (у т. ч. й купчу) з відповідними коментарями (Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ), відділ рукописів, ф. 91 (Архів Радзими́нських), спр. 181/VI-4, ч. 3, арк. 38 зв.).

⁷ Білашів. *Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область*. Київ, 1973. С. 469; Блануца А. До історії земельних володінь князів Заславських...

ще перші публікатори цього акта⁸, і її некритично перейняли наступні дослідники. Тимчасом у «листі продажному» мовиться про Білашів, що належав Дерманському монастирю поряд з іншими поближніми селами – Дерманем, Кунином, Коршевом і Малим Мізочем (Мізочком)⁹, і тепер входить до Мізоцької селищної громади Рівненського (до 2020 р. – Здолбунівського) району Рівненської області.

Купча 1496 р., акт публічно-правового характеру, є цінним джерелом, яке варто проаналізувати в ширшому історичному контексті, а також повторно опублікувати з усуненням усіх недоліків попередньої публікації.

Князь Юрій Заславський, видаючи свою дочку Марину¹⁰ за волинського пана Семена Олізаровича († після 1496 р.)¹¹,

С. 158. До 2020 р. це поселення належало до Острозького району Рівненської області, нині – у межах Острозької міської громади Рівненського району.

⁸ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków... T. 1. S. 183 (Spis miejscowości. Biełaszów, wieś w powiecie ostrogskim). Насправді станом на 1887 р. село Білашів, про яке йдеться в купчій 1496 р., розташовувалося в Дубенському повіті Волинської губернії (Волости и важнейшие селения европейской России. СПб., 1885. Вып. 3: Губернии малороссийские и юго-западные. С. 213).

⁹ Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. Київ, 2012. С. 77–89.

¹⁰ Наталя Яковенко пише, що доньку Юрія Заславського звали Мариною, хоча в іншому місці зазначає, що її ім'я невідоме (Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Вид. 2-ге, перегл. і випр. Київ, 2008. С. 147, 309).

¹¹ Андрій Блануца хибно ототожнює Семена Олізаровича з київським паном Семеном (Сеньком) Романовичем Олізаром-Волчковичем († 1507), який з 1486 р. почергово займав намісницькі уряди в Житомирі, Черкасах та Овручі (Блануца А. До історії земельних володінь князів Заславських... С. 159), а Наталя Яковенко, також безпідставно, виводить його з волинського роду Шиловичів-Кирдійовичів (Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття... С. 145, 147, 309). Насправді це представник панського роду Немиричів-Волчковичів, що, можливо, походив з Берестейщини. Його прадід Немира (Невера) Волчкович (із синами Олізаром, Панасом і Немиркою), по обміну з Івашком Іліничем, отримав село Студенку (Студянку)

повинен був сплатити віно (придане) за неї в сумі 30 кіп широких грошів. Не маючи таких коштів готівкою, 26 червня 1496 р. він продав свій маєток Білашів зятеві за вказану суму, уклавши купчу (з її оригіналом сьогодні можна ознайомитися в Державному архіві Рівненської області)¹². А Семен Олізарович

в Кременецькому повіті (Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków... Т. 1. S. 73). Натомість багько Федько Олізарович, окрім Студянки, володів також Ступном і Мощаницею, розташованими поруч з Білашевом. Упродовж 1494–1496 рр. він був намісником у Бересті. Дякую Володимирові Собчуку та Ігрові Тесленку за допомогу в ідентифікації особи Семена Олізаровича.

¹² Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. 370 (Дубенський повітовий суд), оп. 3, спр. 100, арк. 20а. Цей пергаментний документ вважається найдавнішим в архіві. Згідно з результатами дипломатичного (на явні всі клаузули формуляра), мовного та змістового аналізу, його автентичність не викликає сумнівів. Походить він з рукописної збірки Дерманського монастиря, куди потрапив від князів Острозьких. Очевидно, по відході з життя Семена Олізаровича купча зберігалася в його дружини й дочки, а потім (найімовірніше 1511 р.) була передана Костянтиніві Івановичу Острозькому. Після смерті останнього, що настала бл. 15 серпня 1530 р., заборона слугами сина Іллі з Турова від удови Олександри Слуцької. Пізніше опинилася в руках вдови Іллі Костянтиновича († 08.1539) Беати Костелецької. Через судові суперечки за маєтки восени 1540 р. родові папери Острозьких перейшли королю. 11 січня 1541 р. Сигізмунд I присудив їх Василю-Костянтиніві Острозькому. 3 лютого 1541 р. той видав у Вільні вдові брата два листи, де перераховано всі документи Острозьких, отримані ним від монарха (Собчук В. Найдавніші реєстри документів архіву князів Острозьких... С. 377–380). В одному з цих реєстрів купча 1496 р. описана як «листъ продажныи князѣ Юревь Жєславьскогo п[а]ну Семєну Сџлизаровичу на Бѣлашовѣ» (Там само. С. 390). 1627 року лист ще зберігався в архіві Острозьких, про що дізнаємося із сумарію активів: «List na pergaminie po rusku pisany ze czterma pieczęciami zawieszystemi pod datę w Brzesciu indicta 14 k[niazia] Juria Wasilowicza Zaslawskie[g]o, w ktorzym wyznawa isz przedał imienie swe na Wołyniu na imię Białaszow za 30 kop Siemionu Olizarowicu na wiecznosc» (ЛННБ, відділ рукописів, ф. 5 (Рукописи Національного закладу у м. Оссолінських), оп. 1, спр. 1802/II, арк. 23 зв.). Зазначений першим у сумарії документів Дерманського монастиря за 30 коп 1790 р., він 1823 р. потрапив у Дубенський повітовий суд разом з іншими майновими актами на підставі рішення Волинської казенної палати у справі судового процесу за межі маєтків обителі, який тривав у той час. Сумарій 10 листопада 1823 р. описує цей акт так: «R[ok]u od stworzenia swiata 6019, indykta 14^{go} d[nia] 26° junii w Brzesciu list kniazia Juria

у своїй духівниці записав цю нерухомість Дерманській обителі «в тых пенязях» (тобто 30 копах широких грошів) із застереженням, що діти Юрія Заславського можуть за таку ж суму викупити маєтність у монастиря¹³. Та ні син князя Іван, ні внук Кузьма не спромоглися на це, що й стало підставою претензій останнього в 1537 р. до патрона чернечого осередку і свого троюрідного брата Іллі Острозького. Значно ж раніше, 24 грудня 1511 р., як уже зазначено, кн. Януш Сангушко із дружиною Настасією Олізарівною, опікункою кн. Костянтина Івановича, підтвердили монастиреві запис тестя на Білашів.

Таке підтвердження було вигідне насамперед литовському гетьману, бо село, згідно з цим актом, і надалі залишалося у власності Дерманської обителі, а фактично князя, адже вона локалізувалася в його володіннях і саме він був її патроном¹⁴.

Wasylewicz Zaslawnicki, który sprzedał imienie swoje nazwiskiem Bielarczów za 30 kop gr[oszy] szerokich Samemu Olizarowiczowi i dzieciom. Oryginalny z pieczęciami» (ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 32). Як бачимо, тоді купча ще мала печатки, однак згодом їх утрачено (див. *іл.*). Для судової справи зміст документа було перекладено російською мовою (Там само. Арк. 160–160 зв.).

¹³ Детальний зміст запису Семена Олізаровича невідомий (немає ні копії документа, ані реєстру в пізніших сумаріях), до наших днів дійшов лише його переказ у листі кн. Я. Сангушка 1511 р. і скарзі кн. Кузьми Заславського королю на кн. Іллю Острозького 1537 р. У 1544 р. нібито монарх підтвердив цей заповіт Семена Олізаровича, про що довідуємося зі вступу до сумарію документів архіву Дерманського монастиря 1790 р. Проте достовірно відомо, що в архіві Острозьких 1627 р. були тільки оригінальні підтвердження (*vidimus*) Сигізмунда I купчої 1496 р. і підтвердного запису 1511 р., видані 1544 р. у Бересті для Беати Костелецької та її доньки Гальшки. Тепер вони в: ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 170а, 170б. Див. також: Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / wyd. przez B. Gorczaka. 1890. Т. 3: 1432–1534. S. 91; Т. 4: 1535–1547. S. 78; Фотинский О. Очерк из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII–XVIII вв. Приложение. *Труды общества исследователей Волыни*. Житомир, 1910. Т. 3. С. 3; ЛННБ, відділ рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. 1802/II, арк. 24; спр. 6747/III, арк. 1.

¹⁴ Окрема дослідницька проблема, яку ще належить з'ясувати, – якою мірою Острозькі користали з монастирських маєтків. Адже Сангушки записували

Володимир Собчук слушно зауважив, що появу документа слід розглядати через призму суперечки між Острозькими й Заславськими за земельні угіддя. Білашів *de facto* став часткою дібр князя на Острозі, і позаяк село мало вигідне розташування між острозькими та дубенськими маєтками гетьмана, він не збирався повертати це поселення Заславським¹⁵. Натомість Василь Ульяновський, на нашу думку – безпідставно, критикує В. Собчука: «Дослідник чомусь твердить, що, оскільки Дерманський монастир був родовим і знаходився на землях Острозьких, то Білашів перейшов власне до гетьмана і “повертати його гетьман не збирався”. Дуже дивним виглядає таке твердження, оскільки пергаменний документ мав 11 печаток свідків [...]. Жодних доказів того, що К. І. Острозький використовував маєток на свою користь, немає. Він справді належав до володінь монастиря й перебував у віданні обителі. Де тут зла воля К. І. Острозького? Нагадаємо, згідно з листом, нащадки кн. Юрія Васильовича могли викупити маєток, однак не зробили цього»¹⁶. Спадкоємці кн. Юрія Заславського не зробили цього, бо не могли, адже цьому противився кн. Костянтин Острозький, який провадив цілеспрямовану політику на примноження своїх статків, у т. ч. за рахунок земель власних родичів. Після повернення князя з московського полону він став опікуном не тільки двоюрідної сестри Марини, а й сестріниці Настасії, яку в 1511 р. видав заміж за кн. Януша Сангушка, й домігся від неї з чоловіком підтвердження запису Семена Олізаровича¹⁷.

Білашів на обитель, а не на Острозьку волость (князю Острозькому), тому формально і всі прибутки, і служби із села, включаючи податки й роботу підданих та слуг, мали бути монастирські, а не князівські. Дякую Ігореві Тесленку, що звернув мою увагу на це питання.

¹⁵ Собчук В. Спори князів Острозьких і Жаславських за маєтки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*. Острог, 2008. Вип. 13. С. 365.

¹⁶ Ульяновський В. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. Острог, 2009. С. 88–89.

¹⁷ Знаємо, що Януш і Настасія Сангушки того ж 24 грудня 1511 р. продали Костянтинові Івановичу його «отчизну і дідизну» – маєтки поблизу Біла-

Попри це, зі смертю рідного брата Марини Івана Заславського (бл. 1516 р.), його сім'я (вдова та сини) також потрапила під опіку князя на Острозі, а тому розпочинати судову справу за спірні маєтності не було кому. Лише згодом, 29 червня 1537 р. кн. Кузьма Заславський поскаржився Сигізмундові I на кн. Іллю Острозького щодо Білашева, розповівши історію переходу села в руки Острозьких¹⁸. Король зобов'язав кн. Іллю взяти від Заславського 30 кіп широких грошів для Дерманської обителі, а Білашів повернути¹⁹. Та цього не сталося, тож маєток і далі перебував у монастирському користуванні.

Ще одним доказом того, що документ 1511 р. був вигідний Острозькому, є його наявність станом на 1541 р. та 1627 р. в архіві князів Острозьких²⁰, поряд із купчою 1496 р., а на кінець XVIII ст. – у Дерманському монастирі²¹.

Зазначимо, що В. Ульяновський і В. Собчук належним чином не пов'язують підтвердження 1511 р. з «листом продажним» 1496 р., який, як уже відомо, теж зберігався спершу в Острозьких²²,

шева: Мощаницю, Ступно, а також Студянку, які свого часу придбав Настасієвий дід Федько Олізарович у канцлера князя Свидригайла Федька Козловського (Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków... T. 3. S. 92–93). Тобто литовський гетьман збирав родові добра, а тому був зацікавлений і в Білашеві.

¹⁸ Саме завдяки цим свідченням князя Кузьми перед королем дізнаємося обставини появи документа 1496 р., про які вже йшлося.

¹⁹ «Прото коли сѧ тѧл реч так в собѣ маєть, приказуємъ тобѣ, ажбы Твоѧ Милость тую тридцѧт коп на тот манастир казал взѧти, а того имена князю Жеславскому поступил...» (Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków... T. 4. S. 78).

²⁰ Собчук В. Найдавніші реєстри документів архіву князів Острозьких... С. 389 (1541 р., «лист заставный кн[а]зьѧ Ілнушовъ на Белашовъ»); ЛННБ, відділ рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. 1802/II, арк. 23 зв.–24 (1627 р.).

²¹ У 1823 р. з чернечого осередку він потрапив до канцелярії Дубенського повітового суду, а сьогодні його можна знайти в рівненському архіві. Див.: ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 169–169 зв. (російський переклад), 170 (пергамент без печаток).

²² Василь Ульяновський вважає, що ці документи відразу були передані в Дерманський монастир, а не князям Костянтиніві чи Іллі (Ульяновський В.

а потім у дерманських монахів²³. Другий з цих істориків навіть припускає, що купча Юрія Івановича Заславського була сфальшована в середовищі Острозьких, оскільки в ній йдеться не про заставу Білашева, а про продаж, що суперечило свідченням кн. Кузьми в 1537 р., коли той здійснював спроби повернути свою власність²⁴. Якщо ж уважно прочитати оригінал «листа продажного», взяти до уваги духівницю Семена Олізаровича, в якій тестатор записав маєток Дерманському монастирю, і проаналізувати підтвердження Я. Сангушком 1511 р. запису тестя, то хибність припущення про підробку першого акта стає очевидною. Кузьма Іванович, не знаючи змісту купчої, свідчив перед королем у 1537 р. так, як йому було вигідно: що 1496 р. його дід заставив зятеві цю маєтність із можливістю викупу її нащадками. В. Ульяновський також відкидає гіпотезу про фальшування листа кн. Юрія Заславського й висновок, що Білашів не міг належати Острозьким – лише чернечому осередкові. Надаючи цьому факту певної «сакральності», вчений пише, що обитель «також не могла ним вільно розпоряджатися, зокрема відчужувати чи заставляти, навіть повертати попереднім власникам за викуп. Передане Богові вже не поверталось під жодним приводом»²⁵.

У 1594 р. підляський воєвода Януш Заславський подав скаргу на Василя-Костянтина Острозького «о имение Белашов»²⁶. Отож ще й наприкінці XVI ст. Заславські продовжували заявляти права на свою спадщину, проте безуспішно. Пізніше село разом з монастирем увійшло до складу Острозької ординації. Впродовж 1620–1673 рр. представники роду Заславських (Франциск, Владислав-Домінік та його син Олександр-Януш)

Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. Київ, 2012. С. 307).

²³ Як уже сказано, регестами цих двох актів розпочинався сумарій монастирського архіву 1790 р. (ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 32).

²⁴ Собчук В. Спори князів Острозьких і Жаславських за маєтки... С. 370.

²⁵ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... С. 307.

²⁶ Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії... С. 78.

почергово були острозькими ординатами, а тому потреба у вирішенні справи в судовому порядку зникла. Білашів протягом XVII–XVIII ст. залишався у власності ченців. 1778 року за ухвалою Люблінського трибуналу маєток надано коронному регентові, власнику сусіднього Мізоча Юзефу-Кастану Дуніну-Карвицькому²⁷, який у той час «округлював» свої мізоцькі добра за рахунок навколишніх сіл. Він мав щороку сплачувати чернечій спільноті відсотки (113 зл. і 12 гр.) від цих 30 кіп широких грошів (обраховані в 1 620 пол. зл.)²⁸. Як бачимо, передане обителі «за спасіння душі» майно з плином часу, без великих докорів сумління, було в неї відібране.

Претензії на Білашів до Острозьких та їхніх спадкоємців, окрім Заславських, мали й Ходкевичі. Настасія Олізарівна по смерті кн. Януша Сангушка була вдруге видана своїм опікуном Костянтином Івановичем заміж за кн. Івана Вишневецького, а їхня донька Катерина стала дружиною великого литовського гетьмана Григорія Ходкевича († 1572) (див. *генеалогічну схему*). Той 17 січня 1541 р. скаржився королю Сигізмундові I, що «именья, отчизну и близкость жоны его», тобто Білашів та поближні Мощаниці Велику і Малу, Ступно, а також Студянку, кн. Костянтин Острозький «безправне забраль», а його нащадки не хочуть повертати²⁹. Навіть більше – Острозькі в 1544 р. у Бересті отримали від короля конфірмацію підтвердного запису Януша Сангушка й Настасії Олізарівни Дерманському монастиреві Білашівського маєтку з 1511 р.³⁰ Своєю чергою,

²⁷ Фотинский О. Очерк из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII–XVIII вв. Приложение... С. 3–4.

²⁸ Державний архів Волинської області, ф. 383 (Луцька унійна духовна консисторія), оп. 1, спр. 13, арк. 7. Станом на 1790 р. спадкоємці Ю. Дуніна-Карвицького сплачували половину цієї суми – 56 зл. і 21 гр. (Фотинский О. Очерк из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII–XVIII вв. Приложение... С. 4).

²⁹ Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylą knyga / parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, L. Steponavičienė. Vilnius, 2007. P. 54.

³⁰ Цей документ на пергаменті з королівською печаткою 1627 р. був у архіві Острозьких, пізніше опинився в Дерманському монастирі, а нині зберігається

1555 р. Григорій Ходкевич виклопотав такий самий підтвердний привілей від королеви Бони³¹, маючи на меті продовжувати оскарження належності Білашева князям Острозьким. Так, 21 березня 1561 р. слуга троцького каштеляна Петро Шишка вручив господарський позов острозькому урядникові вдови по кн. Іллі княгині Беати Костелецької, виданий їй у справі володіння Білашівським маєтком, з вимогою з'явитися до короля на суд 16 травня того ж року³². Ходкевичі й надалі не полишали спроб заволодіти селом, про що є відомості, наприклад, з останньої чверті XVIII ст. Нашадок Г. Ходкевича жмудський староста Ян-Миколай Ходкевич у 1775 р. подав маніфестацію в Луцький гродський суд, у якій він заявив свої права на Білашів та сусідні села³³.

Підсумовуючи викладене, констатуємо, що власне з «листа продажного» на Білашів 1496 р. й почалися суперечки Заславських і Ходкевичів з Острозькими за цю маєтність, однак науковцями вказаний документ належно не оцінюється, у т. ч. тими, хто досліджує землеволодіння Дерманського монастиря. Так, окрім В. Собчука, В. Ульяновського, А. Блануци, у цьому контексті про нього не згадує й С. Горін, автор книги, присвяченої чернечим осередкам Луцько-Острозького владцтва кінця XV – середини XVII ст. (2012), великий підрозділ якої стосується обителі в Дермані³⁴. Пишучи про підтвердний запис

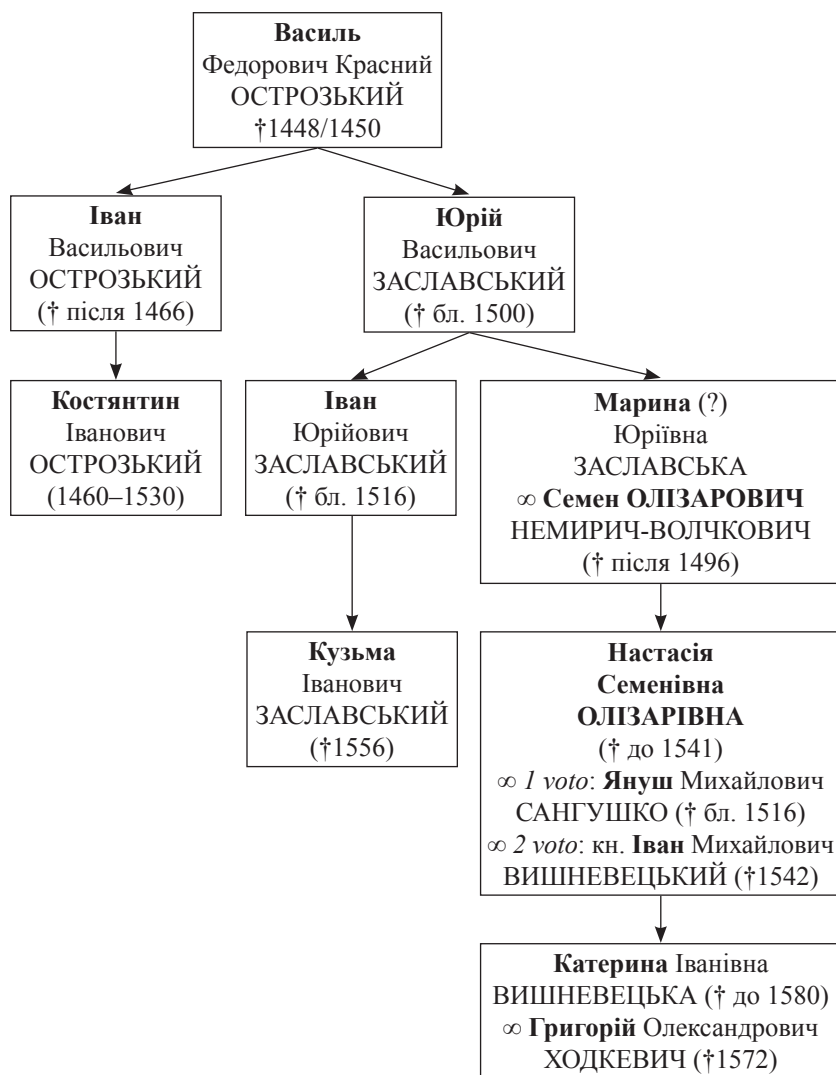
в: ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 170б. Його регест див.: ЛННБ, відділ рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. 1802/II, арк. 24.

³¹ Публікація на підставі польськомовної копії XVIII ст.: Фотинский О. Материалы для истории Дерманского монастыря... С. 247–250.

³² Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / підг. до вид. В. Мойсієнко, В. Полішук. Луцьк, 2013. С. 261, 525.

³³ Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, syng. 316, s. 1–3. Інша частина цього акта, свідомо чи випадково спрепарована, стосується претензій Я. Ходкевича до езуїтів, які нібито володіли Великою й Малою Мощаницями (насправді селом Мощаницею поблизу Острога), з вимогою повернути йому ці добра, а також маєткові документи (Ibid. S. 2–3).

³⁴ Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії... С. 77–78.

Спорідненість Семена Олізаровича та його дочки Настасії з Острозькими, Заславськими, Сангушками, Вишневецькими та Ходкевичами

Білашева дерманським монахам 1511 р., необхідно згадувати не лише недатований фундушевий документ Семена Олізаровича, а й акт купівлі останнім цього маєтку в 1496 р.

І наостанок, відповідно до цієї купчої, першою писемною звісткою про село Білашів Мізоцької селищної громади Рівненської області є 1496 р., а не 1512-й, як це помилково подається в «Історії міст і сіл Української РСР. Ровенська область»³⁵, очевидно, з опертям на хибне датування запису кн. Я. Сангушка Білашівського маєтку Дерманському монастирю.

ДОДАТОК*

1496 р., червня 26, Берестя. – «Лист продажний» князя Юрія Заславського панові Семену Олізаровичу на село Білашів за 30 кіп широких грошів

ІА, князь Юрьи^{1*} Васильевичъ Жаславскыи, възнаваю симъ моимъ листомъ, комоу боудеть потрѣбъ его видѣти або, чтоучи его, слышати, ижеть продалъ есми | паноу СеменѸ Олизаровичю имѣніе^{2*} на Волини свое влосное^{3*} и зъ людъми^{4*} своими, которые жъ в томъ имѣніи^{5*} живоуть, реченое Бѣлошовъ, за тридцать копъ широкихъ | грошій^{6*} вѣчне и непороушнѣ, и женѣ его, и дѣтемъ его такъ долго и такъ широко, какъже

³⁵ Білашів... С. 338.

* Оригінальний кириличний текст документа відтворений літера в літеру, включно із твердим і м'яким знаками та застарілими графемами (ѣ, ѡ, ѳ, ѵ, ѣ). Виносні букви вводяться в рядок і позначаються курсивом, а скорочення під титлами розкриваються у квадратних дужках. Розділові знаки, велика і мала літери вживаються згідно із сучасним правописом. Для кращого сприйняття текст поділено на речення й абзаци. Закінчення рядка позначається однією вертикальною рискою |.

^{1*} У публікації А. Блануци: Юрь.

^{2*} У публікації А. Блануци: имѣне.

^{3*} У публікації А. Блануци: властное.

^{4*} У публікації А. Блануци: люьми.

^{5*} У публікації А. Блануци: имѣнеи.

^{6*} У публікації А. Блануци: грошеи.

єсми самъ держаль въ всѣхъ границахъ и въ всѣхъ околицяхъ, какъ и стародавна | єсть. Продаль єсми ємоу зо всимъ: з боры, з лєсы, з дѣбровами, з ловы, зъ гаими и зъ всѣми рольами, выкопаными^{7*} и не выкопаными, и съ всѣми сѣножатями, которыежь є|сть теперь и которыежь и на потомъ мають быти^{8*} выкопаны, и зо всѣми залежьностями, которыежь єсть и стародавна к томѣ имѣнїю, и зъ реками, и зъ малыми рѣчьками, | и зъ затоками, и съ ставы, с озеры, и з бобровыми гоны, и зъ млины, и зъ боудоваными и незбѣдоваными, и с околومъ, и с сычомъ, и зо всѣми даньми, и зъ дары, и съ поклоны, и съ чи|нши, какъ же стародавна бувало с того имѣнїа. Продаль єсми ємоу и на потомъ боудчимъ ближнимъ єго такъ, и жеть онъ волень або хто ближнии єго комѣ оусхочеть | продати або даровати, або замєнити и на своє добровольно вжитькы обернѣти, какъ же са ємоу налепѣи боудеть^{9*} видѣти и радити, такъ єсми ємѣ продалъ, а жеть | ниhto з ближнихъ моихъ, ни жона моа, ни дѣти мои, ани мои прирѣжонныи ближнїи^{10*}, ниhto з нихъ не мають в то са встоупати.

А при томъ были панове ихъ ми|лостъ: панъ Тишко Ходьковичъ Корєнєвський, а княза великого ловчий панъ Левъ, а земланинъ Волянської^{11*} землїи Ивашко Янчинський^{12*}, а Федько Пѣзовський, а ме|щанє берєстєйський Марко Гавриловичъ, а Мишко Тєвдикиновичъ, Янъ Барановський, а Прєсмьцькый^{13*} Станиславъ, а єго с[ы]нъ^{14*} Янъ.

И на то єсми панѣ Сє|мєнѣ сєсь мои листъ далъ. А для лѣпшеи твердостї к томѣ листу и печать єсми свою приложилъ. И просиль єсми пана Тишка, а пана ловчого, абы ихъ мило|сть

^{7*} У публікації А. Блануци: выкопанными.

^{8*} У публікації А. Блануци: бытии.

^{9*} У публікації А. Блануци: боудть.

^{10*} У публікації А. Блануци: ближънеи.

^{11*} У публікації А. Блануци: Волянское.

^{12*} У публікації А. Блануци: янчинський.

^{13*} У публікації А. Блануци: Прєсмьцький.

^{14*} У публікації А. Блануци: а Коєнъ.

и свои печати приложили к семѸ моємѸ листѸ. И ихъ м[и]л[о]сть и свои печати приложили.

П[и]сан оу Берес[ти]^{15*}, июн[ѿ] к̄с̄ д[ε]нь, индик[тъ] д̄ї̄.

Джерело: ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 20а.

Оригінал: ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 20а (див. *ил.*). Розміри аркуша: довжина – 11,5 см; ширина – 42,6 см; висота загортки – 1,5 см (лівий край), 1,8 см (середина), 1,1 см (правий край). Пергамент перегнутий у трьох місцях (на згинах дірки), є плями й потертості. Написи на звороті: «List kniazia Juria Waszilewicza Zaslawskiego w ktorim przedal ymienie swoje na wiecznoscz imie Bielaszow za 30 kop Semenu Olizarowiczu y dzieciaciam», «Nro 1mo 111», «№ 1. Fasciculus 1mus. Litt[eris] A. nº 1mo» та ще кілька нечітких (стертих і вицвілих) написів. Печатки відсутні. Залишилися чотири червоні шовкові шнурки із фрагментами сургучу.

Трансумпт: ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 170а. Привілей Сигізмунда I, виданий удові князя Іллі Острозького Беаті Костелецькій та їхній дочці Гальшці у Бересті 29 вересня 1544 р. Розміри аркуша: довжина – 33 см; ширина – 50,5 см; висота загортки – 3 см. Пергамент перегнутий у двох місцях (наявні дірки на згинах), є плями й потертості, нижній правий кут аркуша й частина загортки втрачені. Печатка відсутня. Залишився зелено-жовтий шовковий шнурок.

Копія: Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków, Gorczak (1902), nr 6, s. 131–133 (копіарій 1544 р. «Munimenta ducum in Ostrog» / «Книга Бони»).

Переклад: ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 160–160 зв., 162 зв.–164 (російський, 1846 р.).

Публікації: Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka. Lwów, 1887. Т. 1: 1366–1506. S. 62–63 (за списком з копіарію 1544 р. «Munimenta ducum in Ostrog»); Блануца А. До історії земельних володінь князів Заславських на Рівненщині (кінець XV ст.). *Український історичний збірник*. Київ, 2010. Вип. 13. С. 158–160 (за оригіналом).

Регести: Собчук В. Найдавніші реєстри документів архіву князів Острозьких. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2012. Т. 264: Праці Історично-філософської секції. С. 390 (1541 р.); ЛННБ, відділ рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. 1802/II, арк. 23 зв. (1627 р.); спр. 6747/III, арк. 1 (1780-ті рр.); ДАРО, ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 32 (1823 р.); ЛННБ, відділ рукописів, ф. 91, спр. 181/VI-4, ч. 3, арк. 38 зв. (Леона Божаволі-Романовського, на підставі копії з «Книги Бони», 1871 р.).

^{15*} У публікації А. Блануци: Берес(у).

